

ІЛЛЯ КОНОНОВ,

доктор соціологічних наук, професор кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (36014, Полтава, вул. Коваля, 3)

ILLIA KONONOV,

Doctor of Sciences in Sociology, Professor at the Department of Philosophy and Sociology, Luhansk Taras Shevchenko National University (3, Kovala St., Poltava, 36014)

kononov_if@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-9253-6261>

Політична гегемонія і духовне виробництво на світовій напівпериферії (Внесок у сучасну соціологію школи професора Томаша Зарицького)

Вступ

За останні роки в Польщі з'явилися численні публікації, які стосуються широкого поля проблем — від просторового аналізу суспільного життя [Zarycki, 1997; Zarycki, 2002] до аналізу політичного класу [Smoczyński, Zarycki, 2017; Zarycki, Smoczyński, Warczok, 2022] і особливостей виробництва політичного знання [Warczok, Zarycki, 2016]. Незважаючи на різноманітну тематику, всі ці публікації підбивають підсумки розвитку Польщі після падіння соціалізму. Ще однією обставиною, що їх об'єднує, є фігура професора Томаша Зарицького, який є в них або одноосібним автором, або співавтором, або редактором. Це дає підстави говорити про особливу школу в польській соціології — школу професора Зарицького.

Соціологічний аналіз польської трансформації здійснюється на світовому тлі [Polska jako reperyferie, 2016]. Історичний досвід аналізується не фактографічно, а на теоретичному рівні, що зумовлює постійний інтерес до методології. Т. Варчок і Т. Зарицький у передмові до монографії про польську політологію пишуть стосовно своєї настанови: «Її головною методологічною рисою є спроба інновації, яка полягає в поєднанні теоретичного підходу, інспірованого працями французького соціолога П'єра Бурдьє, з підходом, який бере до уваги міжнародний контекст та його імплікації й надихався так званою школою залежності, особливо теорією світової системи Імануїла Валерстайна» [Warczok, Zarycki,

Цитування: Кононов, І. (2022). Політична гегемонія і духовне виробництво на світовій напівпериферії (Внесок у сучасну соціологію школи професора Томаша Зарицького). *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 3, 186–NNN, <https://doi.org/10.15407/sociology2022.03.186>.

2016: s. 10]. Власне, синтез цих двох підходів є характерним для всього доробку школи.

Історичний досвід польського переходу від державного соціалізму до ліберального капіталізму багато в чому є модельним у всесвітньому масштабі. В Польщі виник масовий рух «Солідарність». Польська інтелігенція розробила програму керованого руху до капіталізму, в процесі якого формувалися самі капіталісти. Переважно з інтелігенції в цій країні сформувався правлячий клас, який контролював процес трансформації. Наукова інтелігенція Польщі постійно рефлексує над процесом розвитку своєї країни [Zarycki, Warczok, 2020; Polskie nauki społeczne, 2022]. У цьому сенсі, праці школи проф. Зарицького мають всесвітнє значення. Для України з її прагненням в ЄС тверезий погляд на проблеми наших сусідів є надзвичайно важливим. Варто відзначити відкритість школи проф. Т. Зарицького до діалогу із зарубіжними колегами. Для українських соціологів за нинішніх умов такий діалог з польським колегами був би дуже перспективним. Тим паче, що — маємо ще раз наголосити це — аналізована школа велику увагу приділяє проблемам методології. В уже названих і багатьох інших працях школи на польському матеріалі всебічно розвивається теорія поля Бурдьє, що можна вважати суттєвим внеском у світову соціологію.

Метою статі й буде реконструкція основних теоретичних і методологічних досягнень названої соціологічної школи.

Ми зосередимося на працях, які стосуються аналізу польського політичного класу, виробництва політичного знання і становища Польщі у світовій капіталістичній системі, орієнтуючись першою чергою на три фундаментальні монографії [Polska jako peryferie, 2016; Warczok, Zarycki, 2016; Smoczyński, Zarycki, 2017]. Докладно охопити увесь доробок школи у статті просто неможливо, адже він втілюється в десятці монографій і сотнях статей провідними науковими мовами світу.

Інтелігенція як суб'єкт змін і як джерело формування політичного класу

У сучасній світовій соціології проблема влади є однією з основних. Вельми поширеним став погляд, згідно з яким сучасна влада є прихованою. Вона уникає проявлення свого обличчя. Звідцїля одна з фундаментальних криз сучасного світу — інституційна криза влади [Бауман, Донскіс, 2014: с. 107]. Усе це надає проблемі деякої таємничості. Томаш Зарицький з колегами до неї підходить суто раціонально, спираючись на історичний аналіз польського досвіду порівняно з досвідом інших країн.

Назагал влада розглядається як наслідок обміну капіталами між різними полями в розумінні Бурдьє. Вона як електричний струм, що тече крізь соціальний організм, животворить та об'єднує його. Ми припустилися б натуралістичної помилки, концентруючи владу в якомусь одному полі чи в одному інституті. Конкретний стан владних відносин пов'язаний з ієрархією агентів і суб'єктів, дією в полях, а також в ієрархічних відносинах між полями. Влада пов'язана з постійним змаганням суб'єктів і постійним рухом суспільних форм. Особливе значення в усталенні відносин влади в тому чи іншому суспільстві відіграють

символічні обміни між базовими для даного суспільства формами капіталу і капіталом в полі культури. Саме завдяки культурі влада набуває легітимності. В умовах капіталізму головну роль відіграє символічний обмін між економічним і культурним полями, в умовах державного соціалізму її відігравав обмін між політико-бюрократичним полем і полем культури [Warczok, Zarycki, 2016: s. 148].

Сказане можна вважати загальним правилом для того чи іншого суспільного устрою. Але, згідно з І. Валерстайном, світова капіталістична система є ієрархізованою і складається з ядра, напівпериферії та периферії [Wallerstein, 2011: pp. 347–357]. Символічні обміни на останніх двох рівнях можуть відрізнятись від обмінів у її центрі. Власне, одну з можливостей і було докладно вивчено на прикладі Польщі.

З кінця XVIII століття в Польщі відбувався занепад панівної феодальної верстви — шляхти. В цілому її історія складна і цікава. На відміну від інших європейських країн, вона була аномально великою (до 10% від чисельності населення) [Smoczyński, Zarycki, 2017: s. 12]. Їй були властиві внутрішні поділи (скажімо, була брукована шляхта, що жила в містах і була бідною і т. ін.), дуже значне майнове розшарування. Юридичні права на шляхетство були погано забезпечені, що потім у межах Російської імперії чи Австро-Угорщини породжувало численні колізії, коли представники шляхти не могли довести свої дворянські претензії [Smoczyński, Zarycki, 2017: s. 19]. Найвища верства шляхти, магнати, своєрідно включилися до світової капіталістичної системи. Будучи постачальниками збіжжя на ринки Голландії, вони посилювали феодальну експлуатацію у своїх латифундіях. Польща і частина України, що входила до Речі Посполитої, завдяки своєрідному поділу праці опинилися на периферії світової капіталістичної системи. Це призвело до гальмування капіталістичних тенденцій розвитку в міському середовищі, до різкого майнового розшарування шляхти, до занепаду політичних інститутів і в цілому до ослаблення держави. Остання обставина призвела до трьох поділів Польщі й тимчасової втрати польським народом своєї державності. Спроби частини правлячого класу запобігти цьому (Чотирирічний сейм 1788–1792 років, Конституція 3 Травня) розбились об консерватизм іншої частини цієї верстви [Polska jako peryferie, 2016: s. 112].

Збіднілі представники дрібної та навіть середньої шляхти лишали свої фільварки і переселялися у міста. В польській соціології вже давно цей процес став предметом аналізу. Видатний польський соціолог Юзеф Халасінський звертав увагу на те, що збанкрутіла шляхта в містах шукала можливості збереження своїх суспільно-духовних позицій. Внаслідок цього там з'явилися шляхетські гетто [Chałasiński, 1946: s. 34]. Це був продукт розкладу шляхти, й він довгий час існував начебто паралельно з капіталістичними відносинами, які розвивалися у країні. Формами організації цього середовища стали котерії, що робило його полем інтриг.

З необхідності заробляти на життя представники шляхетського гетто обирали види діяльності, які колись були предметом їхніх аматорських вправ (літературу, мистецтво, дещо менше науку). Таким чином вони вступали до лав інтелігенції, яка в Польщі розвивалася в XIX столітті [Chałasiński, 1946: s. 35].

Томаш Зарицький та його колеги, спираючись на історичні факти, доводять слабкість польської буржуазії. До того ж розвиток капіталізму в розділеній Польщі значною мірою був пов'язаний з експансією іноземного капіталу. Напівпериферійне (semi-periphery) становище польських земель дуже ускладнювало довготривале нагромадження капіталу. Це сприяло тому, що ролі, які в Західній Європі відігравала буржуазія, перебирала на себе інтелігенція. Її культурний капітал порівняно з економічним був більш витривалим за умов політичної нестабільності [Zarycki, Smoczyński, Warczok, 2022: p. 271].

Ю. Халасінський свого часу відзначав, що «суттєвим моментом для розуміння генеалогії польської інтелігенції є факт, що в період після розділів інтелігенція була єдиним спадкоємцем шляхетської державної ідеї і становила «моральний» уряд польського народу» [Chałasiński, 1946: s. 27]. Сучасні автори продовжують цю лінію аналізу, але більш нюансовано. Вони бачать не лише наступність, але передусім боротьбу на полі символічного капіталу між інтелігенцією і шляхтою [Smoczyński, Zarycki, 2017: ss. 23–27].

Повстання проти царату 1830–1831 і 1863–1864 років в економічному плані для шляхти мали катастрофічні наслідки. Але вони ж надзвичайно збільшили символічний капітал інтелігенції. Саме інтелігенція у другій половині XIX століття сприймається польським суспільством як носій державницької ідеї. Принциповим переломним історичним моментом в житті польського суспільства, справжньою революцією став 1918 рік. Це не просто рік поновлення польської державності (RP II), а й рік перетворення польської інтелігенції на головну складову політичного класу. В інтелігенції не лишилося могутніх супротивників: шляхта в масі збідніла, а буржуазія все ще була слабкою. Далі боротьба точилася між різними фракціями інтелігенції (скажімо, уособленим протистоянням програм стали стосунки Юзефа Пілсудського і Романа Дмовського) [Smoczyński, Zarycki, 2017: s. 29].

Перемога польської інтелігенції над шляхтою і поміщиками супроводжувалася парадоксальними змінами в символічному полі. Інтелігенція привласнила символічний капітал шляхти, перетворивши її на тотем [Smoczyński, Zarycki, 2017: ss. 248–258]. Тобто, в дюркгаймівському сенсі, вона була перетворена на символ єдності народного організму. Інтелігенція через посилення на цей тотем легітимувала свої владні інтенції [Smoczyński, Zarycki, 2017: ss. 263–269].

Томаш Зарицький з колегами реконструював процес формування інтелігентського тотему. Згідно з цією реконструкцією особливу роль тут відіграла польська література, особливо трилогія Генріка Сенкевича. Незважаючи на протести істориків, які звинувачували нобелівського лауреата не просто в перекручуванні обставин минулого, а й навіть у прямій його фальсифікації, саме ці романи утвердили суспільну міфологію, без якої не може існувати тотем [Smoczyński, Zarycki, 2017: ss. 16, 211].

У подальшій історії Польщі інтелігенція вже не втрачала влади. Так, ПНР теж була інтелігентським утворенням [Smoczyński, Zarycki, 2017: s. 234]. Особливостями польської інтелігенції пояснюється, чому навіть в часи сталінізму Польща не скочувалася до тотального терору, до повного одержавлення власності, до заборони костюлу і т. ін. «Солидарність» теж була інтелігентським проектом,

а наступна трансформація суспільного ладу зумовила перехід влади від одних фракцій інтелігенції до інших.

Сучасна правляча еліта Польщі прямо повернулася до описаного раніше «інтелігентського тотему», пов'язаного зі шляхетським минулим. У монографії з відповідною назвою автори розглядають процеси в польському елітному середовищі на відповідному загальносвітовому тлі. Спираючись на дослідження західноєвропейських авторів, вони роблять висновок про неофеодалізацію елітних груп Заходу. Її проявами є замикання цих груп, спадковість належності до них, посилення зв'язків з аристократичними колами, що дає підстави говорити про «повільне переформування еліт буржуазних в неофеодальні» [Smoczyński, Zarycki, 2017: s. 44]. Про останні варто сказати окремо. Але перед цим варто звернутися до передісторії.

Відомо, що буржуазні революції в Західній Європі супроводжувалися проголошенням юридичної рівності громадян. У Польщі це зробила соціал-демократична коаліція після проголошення незалежності 1918 року. Тоді було скасовано феодальні титули, введено загальне виборче право і повну гендерну рівність. Також земельна реформа обмежила розмір маєтків 180 га (на східних кордонах — 400 га) [Zarycki, Smoczyński, Warczok, 2022: pp. 283].

Сукупність цих змін Т. Зарицький з колегами називають «невидимою польською революцією» (The invisible Polish revolution) [Zarycki, Smoczyński, Warczok, 2022: p. 282], або «тихою революцією» [Zarycki, Smoczyński, Warczok, 2017: s. 371]. Її не помічають як революцію, хоча саме після 1918 року було встановлено засадові риси польської державності та введено основоположну міфологему — продовження RP I. Вона є чинною і зараз [Ibidem]. Концепція невидимої й непоміченої революції, мабуть, має полемічні інтенції стосовно достатньо провокативної концепції «проспаної революції» Анджея Ледера, який доводить, що справжні революційні зміни в Польщі відбулися впродовж 1939–1956 років. Поєднання періодів гітлерівської окупації і сталінізму в ПНР є скандальним. Але автор спрямовано об'єднує Голокост і земельну реформу, яка ліквідувала поміщицьке землеволодіння. Він вважає, що ці події призвели до гобсівської боротьби всіх проти всіх, а наслідком стала нова соціальна структура, включно з новим середнім класом [Leder, 2014].

Томаш Зарицький з колегами розглядають зміни соціальних форм як діалектичний процес, який рухається в суперпозиції різноманітних, у тому числі протилежних, тенденцій. Тому суспільні поля завжди є напруженими, мінливими. В наш час взаємодія різних тенденцій в сучасних суспільствах призвела до вже вказаних тенденцій неофеодалізації еліт. У країнах Західної Європи аристократичні родини об'єднуються в різноманітні організації. Вони не прагнуть публічності, а радше — непублічної впливовості. Вони створюють численні приватні грошові фонди, які акумулюють та забезпечують їхні статки [Smoczyński, Zarycki, 2017: ss. 42–43].

У Польщі зростання значення нащадків аристократичних родів мало багато причин. Інтеграція економічних інституцій у світовий контекст вимагала людей, що знають іноземні мови й мають витончені навички світського спілкування. Цьому ідеально відповідали нащадки аристократії. Вони також були вклю-

чені в аристократичні мережі по всьому світу, мали в різних країнах «кузенів» [Smoczyński, Zarycki, 2017: ss. 112–117]. Це зробило їх носіями дуже важливого соціального капіталу в глобалізованому світі. Підвищення значення соціального капіталу аристократії давало змогу певною мірою конвертувати його в економічний капітал. Усе це стимулювало відродження в Польщі того, що дослідники називають «розширеною родиною», яка є транслятором аристократичного соціального капіталу. Це — ієрархізоване середовище, на кордонах якого постійно точиться боротьба за визнання аристократичних прав тих чи інших претендентів на входження до його складу. Це середовище розглядається як простір виробництва особливого типу людей, які на тілесному рівні є носіями особливих аристократичних якостей — невимушеної шляхетності спілкування, поваги до інших людей при збереженні з ними дистанції, високої освіти й т. ін. В ньому культивується міф, згідно з яким ці риси не можуть бути результатом простої університетської освіти, а тільки наслідком виховання в межах «розширеної родини».

«Розширена родина» має свої ритуали, які сприяють її згуртованості. Одним із найважливіших є спільне проведення відпочинку (*wspólne wakacje*), під час якого відбувається знайомство між дітьми, що в подальшому слугує основою неформальної мережі зв'язків. Члени групи відвідують шлюбні та похоронні церемонії. Одним з контроверсійних заходів, що породжує суперечки в самій «розширеній родині», є бал дебютантів. Таке явище відоме і в середовищах інших аристократій. «Бали дебютантів» є чимось на кшталт ініціацій для молодих аристократів, які через них вводяться до світського життя. Це також становить привілейовані шлюбні ринки, де молоді представники аристократії можуть знайти собі пару. В Польщі далеко не всі представники «розширеної родини» позитивно оцінюють встановлення цієї традиції, але цікаво, що її прямо чи опосередковано підтримують найвищі посадовці держави. На ці заходи запрошують представників вищої аристократії інших країн Європи, включно з нащадками цісарської родини Австрії [Smoczyński, Zarycki, 2017: ss. 145–154]. Останнє має дивний присмак, якщо згадати роль цієї родини в розділенні Польщі. Але зараз про негативні історичні колізії не згадують, а прагнуть демонстрації європейської спорідненості польської аристократії.

Підвищення суспільної ролі «розширеної родини» в Польщі, на думку Томаша Зарицького і його колег, не суперечить провідній ролі інтелігенції в політичному житті країни. Це може здатися парадоксальним. Але польські дослідники дають цілком раціональне пояснення цього, яке пов'язане із суттєвим внеском у світову соціологію. Маю на увазі їхню соціокультурну теорію моделі громадянства.

На думку представників соціологічної школи, яку ми аналізуємо, громадянство не можна розглядати суто в межах політичного поля. Стосунки громадянина і політичного цілого зумовлюються певною моделлю, в реалізації якої задіяні різні інститути. Автори вважають, що «... будь-яка модель громадянства окреслює, хто є добрим (ідеальним) громадянином і якими ознаками мусить характеризуватися. Така модель є узвичаєна історично і посилається на партикулярні історичні нарації. Одночасно вона має сильні універсалізаційні аспекти, які набувають вираження через те, що модель ця трактується як очевидна

і нейтральна. <...> Модель сучасного громадянства в основі завжди є моделлю інклюзивною, а, перш за все, егалітарною — громадяни є рівними у своїх правах та обов'язках — однак та сама модель є інструментом більш чи менш прихованих практик ієрархізації та виключення» [Smoczyński, Zarycki, 2017: s. 219].

Такі моделі утворюються в результаті взаємодії, обмінів капіталами політичного поля з іншими полями. Моделі унаочнюються в образі «доброго громадянина», який має дискурсивний характер і структурується певними протилежностями. На думку польських соціологів, у США модель громадянина задається обмінами між політичним і економічним полями, а добрий громадянин отожднюється з успішним бізнесменом. У Польщі головну роль відіграють обміни між політичним і культурним полями, а образом гарного громадянина є інтелігент. Але виникає проблема із самим інтелігентом. Його конструюють через опозицію «пан–хам». Тут, безумовно, виникають алюзії, пов'язані з Гегелевою «Феноменологією духу», де викладено діалектику пана і раба. Але думка польських соціологів інша. Вони не беруть до уваги, що пан і хам взаємно створюють один одного, що було б логічно. Їх думка інакша: ця опозиція структурує дискурс саме завдяки збереженню протиставлення цих позицій. Хам — це низька людина, зосереджена суто на своїх інтересах, невихована. Пан — людина суспільно орієнтована, вихована, пов'язана з високою культурою. Це щось схоже на конфуціанське протиставлення «благородного мужа» (цзюнь цзи) «низькій людині» [Smoczyński, Zarycki, 2017: s. 221].

Опозиція «пан — хам» виникла ще за феодальних часів, коли вона означала протиставлення шляхти селянам. Потім при легітимації нового соціального порядку новий політичний клас використав спадщину переможеної верстви [Zarycki, Smoczyński, Warczok, 2022: s. 271]. Дискурсивна конструкція наповнилася новим змістом, але при цьому вона відсилала до історичної тягlostі. Образ доброго громадянина — справжнього інтелігента наповнювався ідеалізованими рисами шляхти. Тим самим «розширена родина» аристократії перетворилася на тотем для інтелігенції, який легітиміє її нинішню владу в країні.

Виробництво знання про політику

Інтелігенція займається виробництвом, поширенням і використанням спеціальних знань. Отже, щоб зрозуміти її становище в межах країни і в глобальному контексті, варто проаналізувати стан духовного виробництва.

Томаш Зарицький з колегами дослідили різні аспекти сучасного духовного виробництва в Польщі. В контексті нашого розгляду на особливу увагу заслуговує монографія про польську політологію з промовистою назвою «Периферійна гра». Можна припустити, що аналіз політичної думки є особливо важливим у світлі висновку про домінуючу роль інтелігенції у польській політиці. Політологія мусила б стати колективним знаряддям виконання такого роду соціальної ролі. Здавалося б, це може реалізувати ідею Карла Мангайма про інтелігенцію як групу, що вільно ширяє над суспільством, а свідомість її випадає із зумовленості суспільним становищем [Warczok, Zarycki, 2016: s. 15].

Досвід польської політології свідчить про інше. Вона не є продуктом групи, що може піднятися над обставинами, виробити абсолютно неупереджену

свідомість. Автори пишуть, що «існує міжнародне поле, яке перетинає кордони держав, хоча локально в них вбудоване. В дійсності тому будемо говорити про загальне (світове) поле, а також про його локальні відмінності, пам'ятаючи, що глобальне поле зорганізоване ієрархічно з виразними компонентами національних полів, а отже, не існує абстрактно, денаціоналізовано» [Warczok, Zarycki, 2016: s. 178]. У національних полях така ситуація веде до формування дуальності. Скажімо, «польське поле політичних наук як певна цілісність є внутрішньо розколотим, сильно розділеним на частину «локальну», інституційно побудовану навколо факультетів політології та інших подібних інституцій, а також частину, висунуту до міжнародного простору» [Warczok, Zarycki, 2016: s. 196]. Між названими частинами політичної науки існує напруженість, вони регулюються відмінними нормативними системами.

Польське поле політичних наук відчуває сильний тиск з боку країн центру світової капіталістичної системи. Це і є ознакою напівпериферійності чи периферійності. Тиск цей має системний характер, а не є результатом чієїсь злої волі. Звідцілья не впливає, що системні чинники не знаходять вияву в певних свідомих рішеннях якихось організацій. Але свідомі рішення не є первинними. В них або закріплюються переваги організаційних структур центру, або ті чи інші організації напівпериферійних чи периферійних країн намагаються покращити своє становище в межах світової системи. В останньому випадку виникає дуалізм, про який ітиметься далі.

Дослідники відзначають сучасні особливості організації науки в країнах центру. В продукуванні новаторських ідей світовим лідером є Франція, а США має першість в репродукції та дистрибуції знання [Warczok, Zarycki, 2016: s. 76]. Трійка найбільш цитованих авторів в суспільних і гуманітарних науках — це французи Мішель Фуко, П'єр Бурдьє і Жак Деріда. Найбільш цитованим американським вченим у вказаній царині є Ноам Хомський і він розташувався на 12 місці світового рейтингу [Warczok, Zarycki, 2016: s. 74]. Але у світовому рейтингу факультетів політології в першій трійці факультети Гарварду, Принстону та Оксфорду [Warczok, Zarycki, 2016: s. 160]. Новаторські європейські ідеї доходять до решти світу найчастіше в американських тлумаченнях, адже «поле рецепції відбирає та адаптує ідеї згідно із власною традицією, яка визначає спосіб бачення інтелектуальних продуктів» [Warczok, Zarycki, 2016: s. 77]. Цьому сприяє вже світовий рейтинг американських наукових часописів. Найбільш цитованими часописами з політичних наук є «American Political Science Review», «American Journal of Political Science» та «Journal of Politics» [Warczok, Zarycki, 2016: s. 169]. Польські соціологи такий розподіл вважають закономірним для сукупності країн світового капіталістичного центру. Вони пишуть, що різні поля мають різні центри з моменту становлення капіталістичної системи, й наводять приклади. Так, на їхню думку, в XVII столітті на півночі Італії економічним центром була Венеція, а культурним — Флоренція. Для Європи в цілому у XIX столітті економічним центром був Лондон, а культурним — Париж [Warczok, Zarycki, 2016: s. 57]. У наш час «Сполучені Штати мають просто відносно сильніші фінансові центри, а також політичний вплив, що й уможливорює їхню роль передавача і транслятора ідей» [Warczok, Zarycki, 2016: s. 79].

Центр загалом продукує нові ідеї, теоретичні напрямки, методологічні орієнтири, які потім стають домінантними у світовій системі. Домінування здійснюється через різні наукові процедури інституційного характеру. Однією з них є цитування. Автори порахували, як у різних регіонах світу цитують авторів зі свого регіону і з інших регіонів. Цікавою є картина, що склалася в світовому центрі. «В Європі дослідники поділили майже порівну цитування і автоцитування з невеликою перевагою цих останніх. В Америці, перш за все у США, переважають без сумніву регіональні автоцитування. Обидва центральні регіони ігнорують при цьому зони напівпериферійну і периферійну — цитування праць з інших регіонів в жодному випадку не перевищує 2% цілого корпусу цитувань в центрі» [Warczok, Zarycki, 2016: s. 72]. На просторах колишнього СРСР посилання на праці науковців зі США становили 51,5%, з Європи — 31,9%, із власного регіону — 15,3%, з Азії — 1%. У працях вчених-суспільствознавців з країн Азії цитування американських вчених сягали 54,1% загальної кількості цитувань, цитування європейців — 41,8%. У працях вчених з Африки 45,4% цитат були з праць європейських вчених, 26,7% — з праць вчених з Північної Америки, 11,7% — з праць африканців. Все це дає підстави виявлені тенденції визначити як «клінічний випадок символічного насильства» [Warczok, Zarycki, 2016: s. 73].

Важливим показником світової інтелектуальної ієрархії є показник перекладів літератури з різних мов. Від останнього десятиліття XX століття відбувається загальна експансія англійської мови. Т. Варчок і Т. Зарицький посилаються на перекладацький індекс ЮНЕСКО, який визначається з 1979 року. Так, у період із 1979 до 1989 року в загальній кількості перекладів суспільствознавчої літератури з однієї мови іншою 27% становили переклади з англійської мови. Від 1990-го до 2014-го їх було вже 57,6% від усіх перекладів у світі. Для російської мови показники за ці періоди становили 33,3% і 2,8% всієї перекладної літератури із суспільних наук, що можна вважати культурною катастрофою [Warczok, Zarycki, 2016: s. 62]. Лінгвістичний капітал англійської мови значно посилюється, а російської — катастрофічно впав. Лінгвістичний капітал сповна використовується США для закріплення свого становища як світового центру репродукції та дистрибуції політичного знання [Warczok, Zarycki, 2016: s. 79].

Вагу лінгвістичного капіталу можна вважати важливим показником ваги тієї чи іншої культури у світі. Культура не є нейтральною в політичному процесі. Домінування англійської мови є вираженням домінування сучасного центру світової капіталістичної системи над напівпериферією і периферією. Це один з аспектів культурного домінування, на яке свого часу звернув увагу Антоніо Грамші, що правда у міжкласових відносинах.

Цікаво, що англійською мовою в США та у Великій Британії з різних мов перекладають відповідно 1,85% і 1,61% світового імпорту праць із суспільних і гуманітарних наук. Як висловилися автори «Периферійної гри», «тут англійська є досить маргінальною, значно більше перекладають навіть польською мовою» [Warczok, Zarycki, 2016: s. 65]. Справді, показник Польщі у світовому інтелектуальному імпорті — 3,36%. Більше лише у Німеччині (6,78%) та Франції (4,09%) [Ibidem]. Варто відзначити, що «маргінальність англійської мови» у світовому інтелектуальному імпорті заслуговує на спеціальний аналіз. Символічна зверх-

ність суперцентру сучасної капіталістичної світ-системи свідчить про слабку його здатність до культурного діалогу, майже про незацікавленість у ньому. Виникає певна схожість між глухою периферією і суперцентром у світовій капіталістичній системі. Країни центру, які постачають на світовий ринок більше ідей (Франція та Німеччина), більше й перекладають.

Ще одним зі знарядь символічного насильства світового центру стосовно країн напівпериферії та периферії в царині науки є світові бібліографічні бази. Першою чергою йдеться про Web of Science (WoS) і Scopus. За кількістю статей у найпрестижніших журналах лідирують США, за ними йдуть Англія, Німеччина, Канада та Австралія. Це домінування є стабільним упродовж десятиріч, а останнім часом значно посилюється. Означена тенденція і базується на англійському лінгвістичному капіталі, і посилює його. В політичних науках за період 1945–1989 років у світі англійською мовою було опубліковано 82,3% статей, упродовж 1990–2015 років — уже 93,3%. Німецькою мовою за ці періоди було відповідно опубліковано 10,5% і 4,5%; французькою — 2,4% і 1,1% статей з проблем політичної науки у світі [Warczok, Zarycki, 2016: s. 164]. Загибель світової соціалістичної системи мала наслідком зменшення частини публікацій у царині політичних наук з країн Східної та Центральної Європи, що індексуються в зазначених бібліографічних базах. Для Польщі за період 1990–2015 років цей показник становив 0,3% світових статей з політичних наук.

Автори «Периферійної гри» пишуть, що в Польщі період зближення із Заходом, входження до ЄС і НАТО для політичної науки виглядає парадоксально. Вона розвивалася, але це був залежний розвиток, зумовлений рецепцією західних теорій [Warczok, Zarycki, 2016: s. 165].

Світова інтелектуальна гегемонія реалізується через дії різноманітних інститутів на національному рівні. В Польщі (як і в Україні) державні інституції забезпечують домінування центру через власні класифікації. Так, польське Міністерство науки і вищої освіти (Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego) розробило правила присвоєння вченим балів за публікації в різних журналах. Скажімо, за публікацію в «Political Analysis» присвоюють 45 балів, за статтю в «American Political Science Review» — 50 балів, у «Journal of Peace Research» — 45 балів, в «American Journal of Political Science» — 50 балів [Warczok, Zarycki, 2016: s. 167–168]. Такий підхід, зорієнтований на кількісні показники, поза увагою залишає сам зміст публікацій.

Таким чином, бібліографічні бази створюють тиск на вчених. По-перше, треба публікуватися у певних журналах країн центру світової капіталістичної системи, орієнтуючись на відповідну редакторську політику. Хоча тут немає прямого примусу, але зрозуміло, що автори змушені орієнтуватися на «прохідну» проблематику, брати до уваги ідеологічні обрії цих видань. Тому вже при підготовці статей вони включають автоцензуру, розуміючи, що надто радикальні ідеї та висновки роблять їх тексти «непрохідними». По-друге, треба орієнтуватися на певну термінологію, певні концептуальні моделі, посилатися на певних класиків, як це прийнято у відповідному науковому середовищі. По-третє, статті треба писати англійською мовою. Навіть в references назви неанглійських праць, на які посилаєшся, треба подавати англійською мовою.

Зараз у науковому світі дедалі поширеними стають колективні публікації. Міжнародна співпраця в таких колективах далека від рівності. По-перше, дослідники з напівпериферії чи периферії шукають співавторів з країн центру. Скажімо, польські спеціалісти з політичних наук найчастіше публікуються у співавторстві з ученими США, Ірландії та Англії. По-друге, в цілому міжнародна співпраця є нерівним поділом праці. Периферійність наукових полів виникає через специфічні стосунки відношення з центром світової капіталістичної системи: вчені периферії цитують вчених центру, але не навпаки, вчених з периферійних країн не запрошують до справжньої співпраці, а лиш на роль виконавців у спільних проектах. «У тих країнах перекладаються книжки, видані в центрі, проводяться дослідження згідно з методологією світового центру, однак не виробляються переломні, істотні концепції, які були б помічені у світі (відповідно були б помічені у глобальному центрі науки). Периферія, отже, може бути у найкращому разі джерелом емпіричних даних, які всіяко обробляються на вищому теоретичному рівні лише в центрі» [Warczok, Zarycki, 2016: s. 176].

Польща не є світовою периферією. Напівпериферійний характер місця країни у світовій системі відбивається і на становищі політичної науки. Цікавий емпіричний матеріал автори отримали, аналізуючи «European Journal of Political Research» (EJPR). По-перше, вони в цьому журналі знайшли американо-англійський дуополь, адже автори з цих країн опублікували найбільшу кількість статей. По-друге, польська політологія в європейському науковому просторі діє за посередництва США. Найбільшу кількість статей польські дослідники опублікували у співавторстві з вченими з цієї країни [Warczok, Zarycki, 2016: s. 177].

На особливу увагу заслуговує така риса виробництва знань про політику в Польщі, як дуальність поля політичних наук. Загальну характеристику цього явища ми вже наводили. Дуальність розтягує науку між локальним і глобальним полюсами. Локальність означає прагнення певної автономії в межах країни, створення порядку, який «спирається на створення символічного кордону там, де пролягає державний кордон» [Warczok, Zarycki, 2016: s. 254]. В політичній науці це прагнення ґрунтується на локальному рівні державної політики й підкріплюється різноманітними ненауковими ролями політологів. Головними серед них є ролі експертів, радників, публіцистів. На локальному рівні ці ролі створюють додатковий капітал. Науковий дискурс спирається в цьому випадку на національну традицію, на культ предків як тотемів в локальному політологічному полі [Ibidem]. Вчені, які нагромаджують капітал в межах глобального поля політології, орієнтуються на дослідницькі зразки соціології, на кількісні методи досліджень, на міжнародні порівняльні дослідження. Як правило, вони виступають міжнародними спеціалістами з проблем власних країн.

Ситуація в польській політології складається як результат компромісу між науковими колами, які прагнуть закритися від глобальної конкуренції, та інституційним тиском з боку органів управління наукою, які вимагають участі у глобальній конкуренції. В цілому ж «накинутий шляхом символічного насильства поділ праці між центром і периферіями, в якому інститути центру створюють проривну теорію, а периферійні інститути тільки можуть її коментувати

або незначно її емпірично модифікувати, лишається чинним» [Warczok, Zarycki, 2016: s. 250].

Більшість представників наукової інтелігенції виступають і носіями західних стандартів, і захисниками польськості. Така роздвоєність відбивається на роботі вчених: «Ця дуальність, що зміцнюється одночасно суттєвим периферійним становищем Польщі, може мати результатом розуміння багатьох видів діяльності в периферійних полях як «фальшивих», «фасадних» чи врешті гротескних» [Warczok, Zarycki, 2016: s. 270]. Для характеристики таких дій Т. Варчок і Т. Зарицький використовують вираз «Потьомкінські села» (*Wioska potiomkinowska*), що підкреслює наш спільний історичний спадок.

Таким чином, польська інтелігенція в царині виробництва політичного знання не виглядає вільною групою, яка може зайняти неупереджене становище стосовно власного суспільства. Існує відповідність між тим, як стратегічні рішення, що стосуються польської економіки, ухвалюють транснаціональні корпорації, які в результаті мають і більшість прибутків, і тим, як у Польщі виробляють знання про польське суспільство.

Периферійність і залежність¹

Томаш Зарицький вважає, що сучасний стан Польщі є продуктом свідомого вибору шляху для своєї країни інтелігенцією. Наведу досить довгу цитату: «Ключовими для оформлення сучасної зовнішньої конфігурації залежності Польщі були радикальна відкритість для міжнародного капіталу та швидка, хоч і асиметрична інтеграція із західними структурами, стосовно чого було вирішено одразу після падіння комунізму. Важливим аспектом цієї стратегії було більш-менш свідоме рішення інтелігентських еліт за жодну ціну не допустити в Польщі формування економічної олігархії з представників старих партійних еліт, які перебували на сцені. Продаж значної частини національного багатства західним підприємцям було забезпечено цим сценарієм» [Polska jako peryferie, 2016: s. 130]. Це зробило польську економіку надзвичайно залежною від зовнішніх інвестицій та від коливань світової економічної кон'юнктури. Підприємства зовнішніх інвесторів контролюють 2/3 експорту з Польщі [Warczok, Zarycki, 2016: s. 44]. Т. Варчок і Т. Зарицький наводять розрахунки Матеуша Моравецького, згідно з якими з Польщі щорічно легально виводиться більш як 90 млрд злотих, що відповідає 5,3% польського ВВП. З Брюсселя надходить при цьому структурна допомога на 20–30 млрд злотих» [Ibidem].

Перспектива наближення до рівня добробуту країн Західної Європи для поляків постійно відсувається в історичну далечінь. Кшиштоф Ясецький пише, що лише за найсприятливішим сценарієм Польща до 2030 досягне 80% рівня доходів Західної Європи [Polska jako peryferie, 2016: s. 69]. Середньостатистичний поляк, як вказує Томаш Зарицький, у 50 разів менш багатий порівняно з німцем і в 20 разів бідніший за грека [Polska jako peryferie, 2016: s. 143]. Праця в країні оплачується нижче, ніж у країнах «старої» Європи. Так, 2012 року робоча година в Польщі коштувала 7,5 євро, у Німеччині — у чотири рази дорожче, у Швеції

1 Використовується матеріал рецензії на монографію «Polska jako peryferie» [Кононов, 2017].

— у п'ять разів. Набула поширення трудова бідність (9% від зайнятих), коли робота дає змогу лише зводити кінці з кінцями [Polska jako peryferie, 2016: s. 285]. У 2012 році за кордоном було 2,13 млн польських трудових мігрантів [Polska jako peryferie, 2016: s. 279]. Гірке почуття поляків Збігнев Гальор передає поняттям «засоби для інших» (zasoby dla innych) [Polska jako peryferie, 2016: s. 286].

Стратегічний курс Польщі передбачає й певні зовнішньополітичні орієнтації. Томаш Гроссе пише: «Головним політичним вибором Польщі після 1989 року була опора у зовнішній політиці на близькі союзницькі відносини зі США» [Polska jako peryferie, 2016: s. 38]. Внаслідок цього Польща перетворилася на одного з провідників політики США в ЄС [Polska jako peryferie, 2016: s. 39].

У працях представників соціологічної школи, яку ми розглядаємо, неодноразово поставала проблема компрадорів. Загальний висновок полягає в тому, що в Польщі склався «компрадорський сектор послуг», а місцеві «політичні підприємці» вступили до альянсу з міжнародними бізнес-елітами [Polska jako peryferie, 2016: s. 139]. Багато представників еліти польської інтелігенції обійняли керівні посади у філіях транснаціональних структур. Ганна Дембська спеціально досліджувала становище польських юристів. Це дало їй підстави зробити висновок, що через успішну частину інтелігенції йде трансфер ідей із центру на периферію, але не навпаки. Вона пише: «Компрадорський аспект, таким чином, є одним з елементів ролі інтелігентської еліти. Зважаючи на це, можна висунути гіпотезу, що правнича інтелігенція на напівпериферії, як і будь-яка інтелігенція у цих структурних умовах, є компрадорською» [Polska jako peryferie, 2016: s. 233].

Для представників школи проф. Т. Зарицького властиве прагнення наукової об'єктивності. Тому вони бачать і позитивні зміни у своїй країні. Кшиштоф Ясецький зазначає, що у Польщі створено інституційну систему, дружню економіці. Але ринкові механізми необхідно доповнити неринковою регуляцією економічної діяльності [Polska jako peryferie, 2016: s. 70]. Томаш Зарицький покладає надію на розвиток національної буржуазії: «Потенційна альтернатива компрадорській функції інтелігенції має бути пов'язана, як здається, з більш менш виразним проектом побудови сильного класу національної буржуазії або альтернативної державної еліти» [Polska jako peryferie, 2016: s. 139].

Методологія досліджень

Як уже зазначалося, представники школи проф. Т. Зарицького бачать своєрідність своєї методологічної позиції у поєднанні аналітичних перспектив І. Валерстайна і П. Бурдьє. Ці перспективи вони сприймають не як догми, а як простір розвитку.

Освоєння світ-системного підходу в польській соціології — результат тривалого методологічного пошуку. Даніель Плятек стверджує, що у 1980-ті роки, в період глибокої суспільної кризи, польська соціологія не володіла адекватними теоретичними та практичними інструментами для відображення та пояснення нової соціальної реальності [Polska jako peryferie, 2016: s. 206]. Останні часто базувалися на пояснювальних схемах, які передбачають звернення до психологічних особливостей індивідів чи груп, їхніх ідентичностей, ментальності. Світ-системний аналіз допоміг польській соціології вибратися із цього психо-

логічного глухого кута. Томаш Варчок пише, що він «насамперед пориває з безплідним «культуралізмом», що нерідко веде до наївного «психологізму», який нерівності між окремими країнами та регіонами, а також відмінності розвитку вбачає в особистісних рисах або навіть характеристиках окремих народів» [Polska jako peryferie, 2016: s. 170]. Разом з тим Т. Варчок і Т. Зарицький вважають, що І. Валерстайн занадто далеко пішов в іншому напрямку: «На нашу думку, Валерстайн йде занадто далеко у своїй недооцінці символічного або культурного вимірів суспільних практик» [Warczok, Zarycki, 2016: s. 41].

Світ-системний підхід, на думку Агнешки Коляси-Новак, повертає в соціологічний аналіз «два виміри суспільного життя: акцентує просторовість і історичність суспільних явищ» [Polska jako peryferie, 2016: s. 163].

Варто відзначити, що польські соціологи віддають належне іншим представникам теорії залежності та світ-системного аналізу (А.Г. Франк, Р. Пребиш, С. Фуртадо). В Польщі за часів соціалізму існувала відома у світі школа залежності, видатними представниками якої були Вітольд Куля [Kula, 1955] і Маріан Маловіст [Malowist, 2006].

Польські соціологи зараз найчастіше відштовхуються не від класичного варіанта світ-системного аналізу, створеного Імануїлом Валерстайном, а від його різноманітних модифікацій. Американський соціолог, як відомо, завжди наголошував, що він пропонує не жорстку методологічну рамку, яку потрібно накладати на дійсність, а аналіз, який розвивається в процесі використання. У Передмові 2011 року до першого тому своєї головної праці «Світ-система Модерну I» він писав: «Вважаю, що при вивченні корпусу моїх робіт розумний читач побачить, наскільки я відданий обраній мною епістемологічній передумові: лише цілісний аналіз може розповісти нам щось важливе про те, як улаштований реальний світ» [Wallerstein, 2011: p. XXVIII]. Проте цілісний аналіз — важка справа, що потребує скрупульозності, тривалих дослідницьких процедур. По суті, цілісний аналіз ніколи не може бути завершено. Але при вивченні окремих питань потрібне створення теорії середнього рангу, яка окреслить поле емпіричних досліджень, дасть змогу сконструювати емпіричний об'єкт. Це з неминучістю штовхає до схематизації великої теорії, що й відбувається зі світ-системним аналізом.

Для польських теоретиків є характерним прагнення уточнити основні поняття світ-системного аналізу, надати їм більшої конкретизації. Томаш Зарицький вважає, що в Європі існують різні рівні ядерних та периферійних структур [Polska jako peryferie, 2016: s. 108]. Особливу увагу цього та інших дослідників зосереджено на поняттях «периферія» та «напівпериферія». Останню Анджей Новак навіть характеризує як «клопітку категорію» [Polska jako peryferie, 2016: s. 96].

Томаш Зарицький пише, що центральність, напівпериферійність та периферійність визначаються реляційно, тобто у певних конкретних відносинах. Так, якщо розглядати світову економіку, то в ній особливу роль відіграє зв'язок американського та німецького капіталів. У цьому зв'язку Німеччина виконує роль напівпериферії США, допомагаючи у встановленні їхнього домінування над Європою. Але в самій Європі існує торгова залежність країн ЄС від Німеччини. «В результаті більшість Центральної Європи сьогодні стала промисловим

запліччям економік західних країн, особливо німецької економіки» [Polska jako peryferie, 2016: s. 138].

Томаш Зарицький демонструє обережність у разі використання поняття напівпериферії. Водночас він розмежовує різні типи периферій — стикову/контактну та зовнішню. «... Поняття напівпериферії чи стикових периферій не повністю виключають одне одного, а найчастіше можна говорити про їхнє взаємне проявлення у разі окремих регіонів чи країн» [Ibidem: ss. 108–109]. Стикові/контактні периферії Томаш Зарицький найчастіше пояснює політичними чинниками — суперництвом між потужними країнами за якусь територію. Прикладами можуть бути Фінляндія, за яку довго змагалися Росія та Швеція; Польща як предмет суперництва Росії та Німеччини, Швейцарія, країни Бенілюксу [Polska jako peryferie, 2016: s. 107].

Томаш Гроссе вважає, що, з економічного погляду, ознакою периферійності є те, що навіть за припливу інвестицій периферійні країни неспроможні акумулювати багатство [Polska jako peryferie, 2016: s. 29]. У політичному вимірі ці країни втрачають суб'єктність. Їхні рішення обмежуються вибором патрона з центру світової системи, «що забезпечить їм більше користі та більше автономії у внутрішній чи міжнародній політиці» [Polska jako peryferie, 2016: s. 27]. І нарешті, «образ домінування центру над периферією доповнює культурна провінційність, дедалі більше маргіналізована і водночас така, що перебуває під впливом зразків, які притікають із центрального простору» [Polska jako peryferie, 2016: s. 30].

Друга складова методологічного синтезу — теорія П'єра Бурдьє. Можна вважати, що Томаш Зарицький і його колеги зробили стрункий виклад головних методологічних ідей французького соціолога. Це дало змогу використовувати їх системно, що має значення для світової соціології. У такому розумінні, ці ідеї вможливають відображення суспільного життя на різних рівнях і в різних вимірах, що їх вигідно відрізняє від інших методологічних перспектив.

Перша ідея — це концепція поля. Саме це поняття відсилає до фізичного поля сил і формує уявлення, що соціальні одиниці діють згідно з логікою певної частини соціального світу. Поле завжди є системою відносин між певними позиціями. Воно дає подвійну картину соціальної реальності, яка формується в діяльності й потім на цю діяльність впливає як зовнішня, об'єктивна. Стосовно поля науки Т. Варчок і Т. Зарицький пишуть: «Розміщення даного дослідника чи вченого в певному місці структури поля є надзвичайно важливим, оскільки окреслює <...> його наукові практики — спосіб концептуалізації дійсності, стратегії, теорії й методології, що їх вживають, навіть теми, які він хоче піднімати» [Warczok, Zarycki, 2016: s. 22].

Поле є простором конкуренції, навіть боротьби. Боротьба ведеться за капітал і за допомоги капіталу за поліпшення свого місця в полі. Капітал як поняття відсилає до спадщини К. Маркса, але П. Бурдьє це поняття використовує менш строго, ніж засновник марксизму. Для нього капітал — це ресурс, а залежно від виду ресурсів виокремлюються різні поля. Полів багато, мабуть стільки, скільки й інститутів. Але найважливішими серед них є економічне, політичне, культурне і символічне. В символічному полі, як у дзеркалі, відбиваються відносини

в межах усіх інших полів. Як пишуть автори, символічний капітал існує «в оці того, хто дивиться, якщо це око дивиться у відповідний пізнавальний окуляр, або когнітивні категорії» [Warczok, Zarycki, 2016: s. 24].

Варто ще раз наголосити, що наявність логіки поля не означає його безконфліктності. Навпаки, «кожне поле, а отже, і наукове, поділяється не лише на частини автономні і гетерономні, але також на орто- і гетеродоксальні» [Warczok, Zarycki, 2016: s. 29]. Разом з тим боротьба передбачає взаємне розуміння сторін, які борються. Це забезпечується завдяки спільному знанню, яке П. Бурдьє назвав докса.

Поле можливе лише завдяки діяльності людських одиниць, індивідуальних чи колективних. На індивідуальному рівні суспільство втілюється в індивідах як габітус. Він становить набуті схеми діяльності, диспозиції до діяльності та пізнання. Це — суспільство, що існує тілесно й має практичну природу.

Т. Варчок і Т. Зарицький дійшли висновку, що методологічні перспективи І. Валерстайна і П. Бурдьє можуть через синтез відкривати нові горизонти аналізу соціальної дійсності. Так, світ-системний підхід доповнюється баченням символічної складової соціального життя, а збагачена теорія Бурдьє стає здатною до відображення багатьох вимірів світової політичної гри. Вони пишуть: «Поєднання теорії Валерстайна з висновками Бурдьє уможливує також індикацію різних вимірів суспільних практик, діяльності колективної та індивідуальної, на рівні мікро, мезо і макро» [Warczok, Zarycki, 2016: s. 42].

Висновки та обговорення

Підбиття підсумків розгляду школи професора Зарицького зроблю в іншому порядку, ніж до того розглядав її головні досягнення.

Найбільш привабливою рисою цієї школи є методологічна уважність, прагнення постійної методологічної рефлексії згідно з потребами сучасної соціології. Головна методологічна ідея її представників — синтез світ-системного підходу (першою чергою, у варіанті І. Валерстайна) та аналітичної перспективи П. Бурдьє. Можна погодитися, що це — перспективне поєднання. Але воно поки що базується на припущеннях здорового глузду, що «в усіх суспільних практиках завжди існують виміри матеріальний (специфічні структурні умови) та символічний (мова, спосіб визначення світу, значення і символи, що підлягають суспільному маніпулюванню). Отже, продовжимо в цьому місці думку Бурдьє, чия багатовимірна теорія може збагатити односторонній підхід Валерстайна» [Warczok, Zarycki, 2016: s. 41]. У принципі, можна лише вітати таке прагнення, але воно потребує додаткової теоретичної роботи. У всякому разі, варто відреагувати на думки самого І. Валерстайна стосовно «культурної однобічності його теорії» [Wallerstein, 2011: р. XXII–XXIV]. Поки ж дослідницька практика школи проф. Зарицького демонструє, що відповідно до розглядуваних проблем на перший план виходять то настанови Валерстайна, то ідеї Бурдьє. Це видно на прикладі двох книжок, що побачили світ в одного року — «Polska jako periferie» і «Gra periferyjna». У першій з них, поза сумнівом, домінує світ-системний підхід. Методологія другої має більш синтетичний характер, але домінують в ній ідеї П. Бурдьє.

Методологічні синтези в сучасній соціології — це взагалі складна і невдячна робота. У світовій соціології часто зустрічаються еkleктичні підходи. Автори монографії «*Gra peryferyjna*» іноді теж віддають цьому нурту належне, розглядаючи позитивізм і теорію розумного вибору як глобальний орієнтир політичних наук [Warczok, Zarycki, 2016: ss. 204–205]. При цьому вони не зупиняються на повній невідповідності теорії розумного вибору світ-системному аналізу, як і теорії П. Бурдьє.

На заваді глибокому синтезу методологічних орієнтирів Валерстайна і Бурдьє стоїть їхнє різне ставлення до історичного часу. І. Валерстайн розвиває свою теорію як історичну соціологію, орієнтуючись на *de longue durée* Ф. Броделя¹. Поділ суспільствознавчого наукового поля він пояснював позанауковими обставинами (інституційною структурою капіталізму) і прагнув синтетичного знання про суспільство. У ставленні П. Бурдьє до історичного часу відчужаються його постструктуралістські корені. Тому часові перспективи в нього завжди більш короткі. Ця обставина, мабуть, більше розділяє цих авторів, ніж те, що Валерстайн орієнтувався на світову систему, а Бурдьє — на національне суспільство.

Валерстайнові було притаманне чітке системне мислення. Він взагалі вважав, що соціологія має справу з різними соціальними системами (від мінісистем до світ-системи). Це штовхало до чіткого визначення елементів і зв'язків в цих системах. У Бурдьє такої фундаментальної чіткості в теоретичній картині соціального світу немає. Поняття «поле» і «капітал» використовуються багато в чому метафорично. Це не обов'язково погано. При зіткненні з принципово новими проблемами метафори часто мають евристичну силу. Але якщо порівнювати з чіткими положеннями Валерстайна, то неможливо не відзначити, що чіткої картини полів в соціальній системі П. Бурдьє не запропонував. Фундаментальною проблемою для його теорії є відношення поля та інституту, які він інколи отожднював [Warczok, Zarycki, 2016: s. 228, прим.]. Навряд чи чіткістю відрізняються його уявлення про капітал. Серед типів капіталів, як певних типів ресурсів, головними він вважав економічний, суспільний і культурний. Але різновидом суспільного капіталу називав політичний, який має певні переваги над рештою капіталів [Зарицькі, 2006: ss. 130–133]. Це свідчить про проблему, коли підтип набуває інтегративного значення щодо основних типів.

Мої критичні міркування орієнтовані лише на те, щоб окреслити суперечності запропонованого методологічного синтезу, а не на його відкидання. Він мені здається перспективним і таким, що потребує спеціальної теоретичної роботи. Автори своїми конкретними дослідженнями показали можливу плідність її.

Одним з найбільш результативних для школи проф. Зарицького є дослідження польської інтелігенції, її суспільної ролі у формуванні польської моделі громадянства. В польській соціології вивчення інтелігенції є однією з тем, що проходить через усю її історію. Серед видатних її дослідників були Флоріан Знанецький і Юзеф Халасінський. Останній автор, незважаючи на ідеологічні відмінності, багато в чому надихав Т. Зарицького і його колег. Він розумів, що, з одного боку, польська інтелігенція є своєрідною, відмінною соціальною си-

1 Тривалий час (фр.).

лою, але, з іншого боку, вона є різномірною і не може визначатися суто за своїми суспільними функціями [Chafasiński, 1946: s. 56]. Він дивився на неї як на певну суспільну агрегацію, «форму спільного життя інтелігентів» [Chafasiński, 1946: s. 20]. Її він пояснював діалектично, беручи до уваги як ті тенденції, що об'єднують суспільне утворення, так і ті, що працюють на його розпад [Chafasiński, 1946: s. 23]. Ю. Халасіньський показав суперечливість формування польської інтелігенції в XIX століття, звернувши увагу на причини перемоги шляхетських рис в її суспільному виявленні. З одного боку, «бути інтелігентом — це означає займати певне місце в суспільстві — соціальне місце» [Chafasiński, 1946: s. 15]. У такому сенсі — інтелігенція є представником суспільства, суспільних інтересів. Вона є органом рефлексії суспільства над своїм життям. Але з іншого боку, «інтелігенція трактувала себе як необхідний елемент суспільства, що має право на економічне утримання через державу — не відчуваючи відповідальності за господарче життя країни і за будь-яку солідарність із продуктивними класами суспільства — селянами й робітниками» [Chafasiński, 1946: s. 31]. З одного боку, польська інтелігенція — це недержавний уряд польського народу, а з іншого, - продуцент візії Польщі як захисної стіни християнства. В останньому сенсі польська інтелігенція — «польські європейці — польські парижани та лондонці в краю тубільних селян» [Chafasiński, 1946: s. 50].

Томаш Зарицький з колегами підходять до аналізу інтелігенції з позицій теорії П. Бурдьє. Про основні результати аналізу вже йшлося. Зараз варто спинитися на методологічному боці справи. Використання ідей Бурдьє дає змогу бачити реальність динамічною, реляційною, адже, як висловилися Т. Варчок і Т. Зарицький, «останньою реальністю є відносини» [Warczok, Zarycki, 2016: s. 177]. Проблема «останньої реальності» є слизькою і ми її тут розглядати не будемо. Але підхід авторів орієнтує дослідницькі процедури виявляти різноманітні типи відносин — солідарності, співробітництва, конфліктів різних типів і форм розгортання. Саме через них існують людські групи, існують у постійному ствердженні і запереченні, існують відносно і діяльнісно. Ця методологія чудово працює в дослідженнях школи польських соціологів.

Разом з тим концепція культурного поля дещо стирає відмінності між різними групами інтелігенції. Звідцїля і генералізована концепція інтелігенції як політичного класу Польщі. Автори, як здається, довели, що «інтелігентськість <...> є польським універсалізмом, значущим засобом, якого повинні прагнути всі, хто мріє про якусь владу в Польщі, чи то політичну, чи то культурну, ба навіть наукову» [Warczok, Zarycki, 2016: s. 157].

Але чи означає це, що інтелігенція перебуває при владі? По-перше, великий сумнів викликає твердження, що якась велика суспільна верства у своїй цілісності може перебувати при владі. Навіть верхня верства інтелігенції не може вся цілком належати до групи, що ухвалює рішення стосовно усього суспільства. Більша частина верхньої верстви — це, мабуть, «еліти впливу» [Клерка, 2012: s. 108]. Мабуть, можна сказати, що в Польщі інтелігенція — це головний резервуар поповнення політичного класу. Але в процесі суспільної трансформації інтелігентські родини були далеко не єдиними, вихідці з яких увійшли до елітних груп. Відомим є дослідження еліт під керівництвом Яцека Василевсько-

го 1998 року. В ньому з'ясувалися освітні рівні батьків і матерів представників польської еліти. Узагальнені результати виглядали таким чином: «Кожен третій батько опитаних представників еліти мав вищу освіту, але кожен четвертий — щонайбільше початкову; 13% батьків мали базову професійну освіту, а решта 30% — середню. Серед матерів переважала початкова та середня освіта, а 18% мали вищу освіту. 61% респондентів заявили, що батько займав посаду, пов'язану з управлінням людьми, хоча лише 30% займали керівні посади за міжнародним стандартом. Загалом 2/3 батьків представляли професії білих комірців різної складності, а 1/3 були робітниками (14% були селянами)» [Górniak, 2018: s. 83]. По-друге, можливо, значно перебільшена спадковість становища польської інтелігенції при владі починаючи з 1918 року. Друга світова війна і створення ПНР по її закінченні вплинули на польську інтелігенцію. Ярослав Гурняк пише: «Значна частина довоєнної польської інтелігенції стала жертвою війни (за деякими даними близько 40%), повоєнної еміграції та комуністичних репресій сталінського періоду. Нова інтелігенція 1950–1960-х років переважно рекрутувалася з числа селян і робітників. На початку 1970-х 30% її складу становили сини селян, 25% — сини робітників. У 1972 році в групі керівного персоналу частка осіб, чий батьки були робітниками, становила 19%, селянських дітей — 34,5%. Це стало результатом повоєнної трансформації суспільства, яка почала поступово згасати з другої половини 1950-х років» [Górniak, 2018: ss. 80–81]. Зараз у Польщі вищу освіту здобувають близько 40% осіб віком 19–24 років [Górniak, 2018: s. 85]. Це пов'язане із загальною інтелектуалізацією суспільного виробництва, зі збільшенням ролі вироблення і поширення інформації. Але це зовсім не означає, що вся інтелігенція має владу і сприяє своєму розширенню.

У соціальній структурі сучасної Польщі інтелігенцію як середню верству, мабуть, можна порівняти із напівпериферією у світ-системі. Вона є елітою впливу на нижчі верстви суспільства. Стосовно можновладців інтелігенція виступає як розколота на багато конкуруючих різноманітних фракцій. Це дає змогу нею маніпулювати, й вона нездатна сформулювати свої реальні претензії на владу. В принципі це стосується і загальносвітового становища інтелігенції. Здавалось би, тенденція до збільшення ваги виробництва інформації мусила підвищити значення інтелігенції. Разом із тим нині соціологи взагалі ведуть мову про її зникнення, заміну її інтелектуалами, які виконують обслуговувальні функції стосовно можновладців.

Значним успіхом школи професора Зарицького є аналіз виробництва політичного знання на світовій напівпериферії. Польща тут виступає модельним випадком. Але результати цього аналізу вступають у певні суперечності із висновком про домінуючу роль інтелігенції у польському суспільстві. По-перше, інтелігенція не виглядає вільною групою, в розумінні Мангайма, — тими, хто ширяє над суспільством, як дух Божий над первинними водами. Знання, які виробляє інтелігенція, є соціоморфними, соціально орієнтованими і соціально розподіленими. По-друге, автори констатують, що вчені, які виконують позанаукові функції адміністраторів, медіа-експертів тощо, втрачають наукові якості [Warczok, Zarycki, 2016: s. 268]. Отже, включення представників інтелігенції

у поле політичної влади не веде до збільшення їхнього культурного капіталу. В даному разі немає взаємного посилення позицій у вказаних полях.

Школа професора Зарицького — це колектив творчих дослідників, який гідно представляє Польщу на світовому рівні. Ідеї цієї школи штовхають до діалогу про найважливіші проблеми сучасного суспільного життя. Тим самим ознайомлення з ними може бути корисними для українських соціологів.

Джерела

Бауман, З., Донскіс, Л. (2014). *Моральна спільнота. Втрата чутливості у плинній сучасності* / Пер. О. Буценка. Київ: Дух і літера, КМBS.

Зарицькі, Т. (2006). Дилеми польської еліти як універсальні дилеми / Пер. Л. Козак. *Незалежний культурологічний часопис «І»*, 45, 129–138.

Кононов, І.Ф. (2017). Польща в сучасному світі: зрозуміти себе і зрозуміти своє знання (Рец. на книгу: *Polska jako peryferie/ redakcja naukowa Tomasz Zarycki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2016. 356 s.). *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, 185–199.

Chałasiński, J. (1946). *Spoleczna genealogia inteligencji polskiej*. Warszawa: Spółdzienia wydawnicza «Czytelnik».

Górnjak, J. (2018). «Inteligencja» i «elita» jako kategorie społeczne a kształcenie akademickie. *Polska Akademia Umiejętności. Debaty PAU*, V, 78–87.

Klepka, R. (2012). Miejska elita polityczna jako kategoria teoretyczna. *Prace naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Seria: Res Politicae*, Wydanie specjalne, 99–115.

Kula, W. (1955). *Kształtowanie się kapitalizmu w Polsce*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe PWN.

Leder, A. (2014). *Prześlona rewolucja. Ćwiczenia z logiki historycznej*. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.

Malowist, M. (2006). *Wschód a Zachód Europy w XIII–XVI wieku: konfrontacja struktur społeczno-gospodarczych*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe PWN.

Polska jako peryferie (2016) (praca zbiorowa pod red. Tomasza Zaryckiego). Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar.

Polskie nauki społeczne w kontekście relacji władzy i zależności międzynarodowych. (2022) Redakcja naukowa Tomasz Zarycki. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Smoczyński, R., Zarycki, T. (2017). *Totem inteligencji. Aristokracja, szlachta i ziemiaństwo w polskiej przestrzeni społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar.

Wallerstein, I. (2011). *The Modern World-System I. Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. With a New Prologue*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.

Warczok, T., Zarycki, T. (2016). *Gra peryferyjna. Polska politologia w globalnym polu nauk społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar.

Warczok, T., Zarycki, T. (2018). Polskie nauki polityczne w perspektywie globalnej: paradoksy ewoluującej peryferyjności. *Nauka i Szkolnictwo Wyższe*, 1(51), 143–161. DOI: 10.14746/nisw.2018.1.6.

Zarycki, T. (1997). *Nowa przestrzeń społeczno-polityczna Polski*. Warszawa: Wydawnictwa Europejskiego Instytutu Rozwoju Regionalnego i Lokalnego.

Zarycki, T. (2002). *Region jako kontekst zachowań politycznych*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar.

Zarycki, T. (2008). *Kapitał kulturowy. Inteligencja w Polsce i Rosji*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Zarycki, T. (2009). *Peryferie. Nowe ujęcia symbolicznych zależności centro-peryferyjnych*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar.

Zarycki, T., Smoczyński, R., Warczok, T. (2017). The Roots of Polish Culture-Centered Politics: Toward a Non-Purely Cultural Model of Cultural Domination in Central and East-

ern Europe. *East European Politics and Societies and Cultures*, 31, 2, 360–381. DOI: <https://doi.org/10.1177/0888325417692036>.

Zarycki, T. (2017). Perspektywa postkolonialna jako krytyka globalnych relacji władzy. Główne zagadnienia i polskie interpretacje. *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych (redakcja merytoryczna Izabella Sariusz-Skańska)* (ss. 211–221). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie SEDNO spółka z.o.o.

Zarycki, T., Warczok, T. (2020). Czterdziestolatek po czterdziestu latach: obraz epoki lat siedemdziesiątych XX wieku czy inteligencki głos w sporze o przyszły kształt polskiego pola władzy? *Kultura i Społeczeństwo*. 4, 41–72. DOI: <https://doi.org/10.35757/KiS.2020.64.4.2>

Zarycki, T., Smoczyński, R., Warczok, T. (2022). Cultural citizenship without state: historical roots of the modern Polish citizenship model. *Theory and Society*. 51, 269–301. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11186-021-09465-x>

Отримано 27.07.2022

References

Bauman, Z., Donskis, L. (2014). *Moral Blindness: The Loss of Sensitivity in Liquid Modernity*. [In Ukrainian]. Kyiv: Duh i litera, KMBS [=Бауман, Донскіс 2014]

Chałasiński, J. (1946). Social genealogy of the Polish intelligentsia. [In Polish]. Warszawa: Spółdzienia wydawnicza «Czytelnik». [= Chałasiński 1946]

Górniak, J. (2018). «Intelligence» and «elite» as social categories and academic education. [In Polish]. *Polish Academy of Arts and Sciences. PAU debates*, V, 78 — 87. [= Górniak 2018].

Klepka, R. (2012). Urban political elite as a theoretical category. [In Polish]. *Scientific works of the Academy Jan Długosz in Częstochowa. Series: Res Politicae*, Special Issue, 99–115. [= Klepka 2012].

Kononov, I.F. (2017). Poland in the modern world: to understand oneself and to understand one's knowledge (Book review: Polska jako peryferie/ redakcja naukowa Tomasz Zarycki. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, 2016. 356 p.). [In Ukrainian]. *Sociology: theory, methods, marketing*, 2, 185–199. [= Кононов 2017].

Kula, W. (1955). *Forming capitalism in Poland*. [In Polish]. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe PWN. [= Kula 1955].

Leder, A. (2014). *Dream revolution. Historical logic exercises*. [In Polish]. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej. [= Leder 2014].

Malowist, M. (2006) *East and West of Europe in the 13th-16th centuries: confrontation of socio-economic structures*. 2nd edition. [In Polish]. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe PWN [= Malowist 2006].

Poland as peripheries (2016) (collective work edited by Tomasz Zarycki). [In Polish]. Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar. [=Polska jako peryferie 2016].

Polish social sciences in the context of power relations and international dependencies. (2022) Edited by Tomasz Zarycki. [In Polish]. Warsaw: Publishing House of the University of Warsaw. [=Polskie nauki społeczne, 2022]

Smoczyński, R., Zarycki, T. (2017). *A totem of intelligence. Aristocracy, nobility and landed gentry in the Polish social space*. [In Polish]. Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar. [= Smoczyński, Zarycki 2017].

Wallerstein, I. (2011). *The Modern World-System I. Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. With a New Prologue*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.

Warczok, T., Zarycki, T. (2016). Peripheral game. Polish political science in the global field of social sciences. [In Polish]. Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar. [= Warczok, Zarycki 2016].

Warczok, T., Zarycki, T. (2018). Polish political science in a global perspective: paradoxes of the evolving peripherality. [In Polish]. *Science and Higher Education*, 1(51), 143–161. DOI: 10.14746/nisw.2018.1.6. [= Warczok, Zarycki 2018].

Zarycki, T. (1997). *New social and political space in Poland*. [In Polish]. Warszawa: Wydawnictwa Europejskiego Instytutu Rozwoju Regionalnego i Lokalnego. [= Zarycki 1997].

Zarycki, T. (2002). *Region as a context of political behavior*. [In Polish]. Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar. [= Zarycki 2002].

Zarycki, T. (2006). Dilemmas of the Polish elite as universal dilemmas / Tr. by L. Kozak. [In Ukrainian]. *Independent cultural journal «Yi»*, 45, 129–138. [= Зарицькі 2006].

Zarycki, T. (2008). *Cultural capital. Intelligence in Poland and Russia*. [In Polish]. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. [= Zarycki 2008].

Zarycki, T. (2009). *Periphery. New approaches to symbolic center-peripheral dependencies*. [In Polish]. Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar. [= Zarycki 2009].

Zarycki, T., Smoczyński, R., Warczok, T. (2017). The Roots of Polish Culture-Centered Politics: Toward a Non-Purely Cultural Model of Cultural Domination in Central and Eastern Europe. *East European Politics and Societies and Cultures*, 31 (2), 360–381. DOI: <https://doi.org/10.1177/0888325417692036>.

Zarycki, T. (2017). Postcolonial perspective as a critique of global power relations. Main issues and Polish interpretations. [In Polish]. In: *Public discourse analysis. Review of research methods and perspectives (substantive editing Izabella Sariusz-Skapska)* (pp. 211–221). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie SEDNO spółka z.o.o. [= Zarycki 2017].

Zarycki, T., Warczok, T. (2020). Being forty after forty years: a Portrait of the 1970s, or an Intellectuals' Voice in the struggle to shape the future sphere of power? [In Polish]. *Culture and Society*, 4, 41–72. DOI: <https://doi.org/10.35757/KiS.2020.64.4.2> [= Zarycki, Warczok 2020].

Zarycki, T., Smoczyński, R., Warczok, T. (2022). Cultural citizenship without state: historical roots of the modern Polish citizenship model. *Theory and Society*, 51, 269–301. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11186-021-09465-x>.

Received 27.07.2022

ІЛЛЯ КОНОНОВ

Політична гегемонія і духовне виробництво на світовій напівпериферії (Внесок у сучасну соціологію школи професора Томаша Зарицького)

В умовах військової агресії РФ проти України майбутнє української соціології багато в чому залежить від здатності включитися у світові процеси розвитку науки. Необхідна відкритість соціологічного співтовариства України до перспективних тенденцій розвитку світової соціології. Найбільш сприятливі умови для виникнення сталих діалогічних відносин існують у стосунках між українською і польською соціологічними спільнотами, що зумовлено значним спільним минулим наших народів, багато в чому спільними проблемами і можливими спільними перспективами.

У сучасній польській соціології однією з найбільш налаштованих на діалог є варшавська соціологічна школа проф. Томаша Зарицького. Дослідження її учасників, першою чергою самого професора Т. Зарицького, охоплюють широке коло проблем: від змін у соціальному просторі Польщі до особливостей реформатування правлячого класу і виробництва політичного знання. Особливістю школи є напружені пошуки адекватної методології вивчення сучасного суспільства. Цей методологічний пошук привів до синтезу ідей світ-системного аналізу Імануїла Валерстайна і теорії поля П'єра Бурдьє, що дало змогу в єдиній перспективі охопити макро-, мезо- та мікрорівень суспільного життя.

Особливості трансформації суспільства державного соціалізму в суспільство ліберального капіталізму в сучасній Польщі значною мірою зумовлені тією обставиною, що основа політичного класу тут сформувалася з представників інтелігенції. Саме цим пояснюється незначна вага в політичному житті країни буржуазії, відсутність такого явища, як олігархат. Разом з тим у глобальних умовах польська інтелігенція потрапила у складне становище, адже

країна залишилися на напівпериферії світової капіталістичної системи. Це призводить до того, що виробництво знання про суспільство відбувається в ієрархічних відносинах, де правила задаються країнами світового центру.

Ключові слова: Польща, соціологічна школа, Томаш Зарицький, світ-системний аналіз, Іммануїл Валлерстайн, поле, капітал, габітус, П'єр Бурдьє, інтелігенція, політичне знання

ИЛЬЯ КОНОНОВ

Политическая гегемония и духовное производство на мировой полупериферии (Вклад в современную социологию школы профессора Томаша Зарицкого)

В условиях военной агрессии РФ против Украины, будущее украинской социологии во многом зависит от способности включиться в мировые процессы развития науки. Необходима открытость социологического сообщества Украины к перспективным тенденциям развития в мировой социологии. Наиболее благоприятные условия для возникновения устойчивых диалогических отношений существуют в отношениях между украинским и польским социологическими сообществами, что обусловлено длительным общими прошлым наших народов, во многом общими проблемами и возможными общими перспективами.

В современной польской социологии одной из наиболее настроенных на диалог является варшавская социологическая школа профессора Томаша Зарицкого. Исследования ее участников, в первую очередь самого профессора Т. Зарицкого, охватывают широкий круг проблем: от изменений в социальном пространстве Польши до особенностей реформирования правящего класса и производства политического знания. Особенностью школы есть напряженные поиски адекватной методологии изучения современного общества. Этот методологический поиск привел к синтезу идей мир-системного анализа Иммануила Валлерстайна и теории поля Пьера Бурдьё, что позволило в единой перспективе охватить макро-, мезо- и микроуровень общественной жизни.

Особенности трансформации общества государственного социализма в общество либерального капитализма в современной Польше в значительной степени обусловлены тем обстоятельством, что основа политического класса здесь сформировалась из представителей интеллигенции. Этим объясняется незначительный вес в политической жизни страны буржуазии, отсутствие такого явления, как олигархат. Вместе с тем в глобальных условиях польская интеллигенция попала в сложное положение, ведь страна осталась на полупериферии мировой капиталистической системы. Это ведет к тому, что производство знания об обществе происходит в иерархических отношениях, где правила задаются странами мирового центра.

Ключевые слова: Польша, социологическая школа, Томаш Зарицкий, мир-системный анализ, Иммануил Валлерстайн, поле, капитал, габитус, Пьер Бурдьё, интеллигенция, политическое знание

ILLIA KONONOV

Political hegemony and the intellectual production in the world semi-periphery (Contribution to modern sociology of the school of Prof. Tomasz Zarycki)

In the conditions of military aggression of the Russian Federation against Ukraine, the future of Ukrainian sociology largely depends on the ability to be included in the world processes of the development of science. The openness of the sociological community of Ukraine to prospective development trends in world sociology is necessary. The most favorable conditions for the emergence of stable dialogical

relations exist in the relations between the Ukrainian and Polish sociological communities, which is due to the significant common past of our peoples, in many respects common problems and possible common perspectives.

In modern Polish sociology, one of the most open to dialogue is the Warsaw sociological school of Prof. Tomasz Zarycki. Research of its participants, and first of all Prof. T. Zarycki, cover a wide range of problems: from changes in the social space of Poland to the peculiarities of the reformation of the ruling class and the production of political knowledge. A special feature of the school is the intense search for an adequate methodology for the study of modern society. This methodological search led to the synthesis of the ideas of Immanuel Wallerstein's world-system analysis and Pierre Bourdieu's field theory, which made it possible to cover the macro-, meso- and micro-levels of social life in a single perspective.

The peculiarities of the transformation of the society of state socialism into the society of liberal capitalism in modern Poland are largely determined by the fact that the basis of the political class here was formed from representatives of the intelligentsia. This explains the insignificant weight of the bourgeoisie in the political life of the country, the absence of such a phenomenon as the oligarchy. At the same time, in global conditions, the Polish intelligentsia found itself in a difficult situation, because the country remained on the semi-periphery of the world capitalist system. This leads to the fact that the production of knowledge about society takes place in hierarchical relations, where the rules are set by the countries of the world center.

Keywords: Poland, sociological school, Tomasz Zarycki, world-system analysis, Immanuel Wallerstein, field, capital, habitus, Pierre Bourdieu, intelligentsia, political knowledge